

4. Казаков, В. Л. Геоморфологічна структура кар'єрів і їх класифікації / В. Л. Казаков // Актуальні проблеми геології, географії, екології. Зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 3. – С. 31–36.
5. Казаков, В. Л. Антропогенні ландшафти Кривбасу / В. Л. Казаков // Проблеми ландшафтного різноманіття України: Зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 108–112.
6. Мильков, Ф. Н. Человек и ландшафты / Ф. М. Мильков. – М., 1973. – 223 с.
7. Паранько, І. Антропогенна геологія – мета і задачі / І. С. Паранько // Географічні дослідження Кривбасу: Фізична географія, економічна і соціальна географія, геоекологія, історична географія, викладання географії: Матеріали кафедральних науково-дослідницьких тем. – 2008. – Вип. 3. – С. 13–23.
8. Федотов, В. И. Техногенные ландшафты: теория, региональные структуры, практика / В. И. Федотов. – Воронеж, 1985. – 192 с.
9. Шищенко, П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К., 1988. – 192 с.

Надійшла до редколегії 20.12.09

УДК 504.62(477.82)

В. Г. Юровчик

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Охарактеризований природно-ресурсний потенціал Волинської області. Досліджено вплив різних факторів на ліси Волинської області. Подані характеристики групи лісів області. Виявлені заходи щодо їх охорони, використання та розвитку.

Ключові слова: термічний режим, ґрунтові води, лісовий фітоценоз, лісові ресурси.

Охарактеризован природно-ресурсний потенциал Волинской области. Исследовано воздействие разных факторов на леса Волинской области. Даны характеристики группы лесов области. Освещены мероприятия по их охране, использованию и развитию.

Ключевые слова: термический режим, грунтовые воды, лесной фитоценоз, лесные ресурсы.

Naturally resource potential of the Volynskoy regions is described. Influence of different factors is investigational on the forests of the Volynskoy region. The groups of the forests of region are described. Found out measures on a guard, use and development of the forests of the Volynskoy region.

Keywords: thermal mode, ground water, forest fitocinoz, forest resources.

Вступ. Волинська область розташована в межах Східно – Європейської рівнини і знаходиться на заході рівнинних просторів двох природно-географічних зон України – низинному західному Поліссі і хвилястому Лісостепу на Волинському плато. Північна частина Волинської області лежить у межах Поліської низовини (Волинське Полісся), а південна – на Волинській височині. Нерівномірність розміщення лісових ресурсів у регіоні є наслідком різноманітних природних умов.

Результати досліджень. З півночі на південь за особливостями лісового покриву Волинське Полісся виразно поділяється на дві частини – північну та південну. Північна являє собою рівнинну територію, вкриту переважно чистими сосновими борами, березовими гаями, рідше – ялиновими лісами, чорновільшаниками, мішаними лісами з сосни звичайної, дуба звичайного і граба. Певні площі вкривають міжрічкові (луки), а також вересові і брусничні пустища. Південна частина Волинського Полісся – слабо хвиляста рівнина, складена смугою горбів та гряд – теж досить заліснена. За-

© В. Г. Юровчик, 2010

лісненість спадає в напрямку з півночі на південь. Для природних умов Волинського Полісся характерним є рельєф з широкими заболоченими річковими долинами, додатний баланс вологи, панування дерново-підзолистих і болотних ґрунтів, високий рівень ґрунтових вод. Ліси займають, насамперед, підвищені ділянки рельєфу. У лісовому фонді Волинського Полісся основне місце належить хвойним насадженням з переважанням сосни. Найбільш поширеними породами в лісах регіону є сосна, дуб, береза, чорна вільха, осика і граб. Рідше трапляються ясен, липа, клен, в'яз, берест. У західних районах росте смерека звичайна, яка іноді утворює суцільні деревостани. У південно-західних районах зрідка зустрічаються явір і черешня.

Лісові насадження краю мають відносно бідний підлісок, до складу якого найчастіше входять горобина, крушина ламка, бруслина бородавчаста, ліщина. У північно-західних районах Волинського Полісся поширений яловець звичайний. У зниженнях рельєфу та на річкових заплавах значну площу займають торфовища, а також вересові і брусничні пустища, які пов'язані з лісами. Великі простори припадають також на луки, особливо заболочені. Характерна особливість лісів – їх заболоченість, що значно впливає на склад і продуктивність деревостанів [2].

Південь Волинської області називають **лісостепом**. Для лісостепу характерним є помірний континентальний клімат, перехідний від вологого до сухого. Річна кількість вологи, яка надходить з атмосферними опадами, в різних частинах цієї зони набагато менша або приблизно дорівнює випаровуванню. Ліси в цій природній зоні не мають суцільного поширення, невеликі масиви їх чергуються із значно переважаючими за площею ділянками степу. Лісостеп відзначається строкатістю ґрунтового покриву. Найбільш поширеними є чорноземи і сірі лісові ґрунти; велику площу займають болотні і дернові ґрунти. Внаслідок інтенсивних рубок та ерозії в Лісостеповій зоні виникло багато ярів і балок. У лісостепу поширені ліси твердолистяних порід. З них близько 43 % припадає на дубові насадження, 10 – грабові, 5 – букові та ясеневі, а решта – ліси з переважанням клена, в'яза, акації білої, а також залишки остепнених луків та скельно-степової рослинності. Насадження з переважанням хвойних порід з переважанням сосни займають друге місце. М'яколистяні породи мало поширені. Луки збереглися майже виключно у долинах великих річок і на їх заплавах. Характерна особливість лісостепу – відносно менша, порівняно з територією Полісся, заболоченість [2].

На ліси Волинської області впливають рельєф, термічний режим, вітер, ґрунтові води та власний лісовий фітоценоз. Розглянемо дані показники.

По-перше – рельєф, який перерозподіляє у просторі вологу і багатства ґрунту, а також ритм, напруженість тепла і світла, і тим самим, змінюючи кліматичні і едифічні умови, впливає на ґрунт і рослинність. На розповсюдження, склад і зростання лісу впливає не тільки макрорельєф, але і середні форми рельєфу. На рівнині також виявляється вертикальна зональність. Вплив мікрорельєфу проявляється в зниженнях, де найкращі умови зволоження. **По-друге** – вплив термічного режиму. Середньорічна температура в лісі нижча, ніж на сусідніх територіях, не покритих лісом. Різниця між мікрокліматом сосняків і відкритого простору різна. Внаслідок зімкнутості вони утворюють «ефективну поверхню», аналогічну наземній підстилаючій поверхні (луки газону, поля). Термічний максимум протягом дня поступово переміщується на сході сонця він зареєстрований на самих верхів'ях дерев, у 14 годин – в їх середній частині, а ввечері – знову на верхів'ях дерев. Вночі температура практично однакова на всіх рівнях, якщо не брати до уваги ґрунт і нижній двометровий шар повітря, де вона дещо вища. Окрім того, вночі в лісі порівняно з відкритим простором температура вища. Коли листя опадає, температурна інверсія майже повністю зникає і ма-

мум спостерігається на рівні ґрунту. Відносна вологість у лісі завжди вища, ніж на відкритому просторі. *По-третє*, швидкість вітру, який зменшує контрастність температур у насадженнях, створених із різних порід. У цілому кліматичні умови Волинської області сприятливі для росту і розвитку лісової рослинності: сосни, дуба, граба, ясеня, берези, ялини тощо. *По-четверте* – вплив ґрунтових вод. Вони відіграють значну роль у формуванні лісових насаджень області. У лісостеповій її частині на підвищених місцях та вододілах вони знаходяться на глибині 15–20 м, на дні балок і заплавах річок – від 0,4 до 1,5 м, у поліській частині на підвищених елементах рельєфу – від 3 до 10 м, на знижених від 1,5 до 20–50 см, а часто підходять до самої поверхні. *По-п'яте* – це власний лісовий фітоценоз, зокрема його породний склад, повнота, вік, а також рельєф, на якому він розміщений. У лісі вміст вуглекислого газу в повітрі дещо вищий, ніж у полі. Вночі, завдяки інтенсивному диханню мікроорганізмів і припиненню процесу фотосинтезу, концентрація CO₂ збільшується. Найменша його кількість у полудень. Дощі відіграють незначну роль у формуванні відносної вологості оскільки крони дерев затримують значну частину опадів (2/3 у хвойному лісі, а листяному значно більше). Збереження підвищеної вологості пояснюється, головним чином, низьким випаровуванням, що частково пов'язано зі зменшенням у лісі швидкості вітру. Загалом у лісі, порівняно з відкритим простором, тварини живуть в умовах більш помірного клімату: нижча середня температура, підвищена у середньому вологість повітря, невелика його циркуляція та незначна освітленість [4].

Під лісовими ресурсами прийнято розуміти сукупність лісових масивів на певній території, які використовуються як джерело отримання деревини, недеревної продукції лісу (грибів, ягід, лікарських трав тощо) і виконують водоохоронну, ґрунтозахисну, рекреаційну та інші функції [5]. До лісових ресурсів належать деревні, технічні, харчові, кормові, лікарські та інші ресурси, а також корисні природні властивості лісу – водоохоронні, захисні, кліматорегулюючі, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, екологічні тощо.

Лісові ресурси, з одного боку, є предметами праці (виробництво меблів, шахтного обладнання, будівельних матеріалів), а з іншого – засобами праці (створення умов для розвитку рекреації). Саме використання лісу є основою активізації цілого ряду виробництв та запорукою виготовлення екологічно чистої продукції. Окрім того, лісові ресурси є об'єктом ведення лісового господарства та основою державного лісового фонду.

Лісові ресурси Волинської області широко використовуються в багатьох галузях господарства. У тих місцях, де лісові ресурси мають значну питому вагу у структурі природно-ресурсного потенціалу, ліс є одним з базових чинників прискорення регіонального соціально-економічного розвитку (табл. 1.). Сьогодні питання вивчення лісоресурсного потенціалу є надзвичайно актуальною проблемою з огляду на нераціональне використання лісових ресурсів. Це стало наслідком правових, фінансових та інституційних недоліків [6].

Площа лісових угідь у межах впливу Волинського обласного управління лісового господарства станом на 2008 р. складає 702,5 тис. га (1/3 площі області), з яких 502,2 тис. га (71%) належить Державному комітету лісового господарства України, 191 тис. га (27%) – Міністерству аграрної політики, 9,3 тис. га (2%) – іншим користувачам. Із загальної площі лісових угідь (702,5 тис. га) – 250 тис. га – це лісокультури (штучно створені ліси). Вони становлять близько 35% загальної площі лісових угідь. На ліси державного значення припадає близько 500 тис. га, в тому числі 368,8 тис. га покритих лісом (88,2%) [8]. Основні ідеологічні засади функціонування державних підприємств управління – це вчасне і якісне відновлення лісу там, де він був

знятий, максимально ефективно перероблення кожного кубометра заготовленої деревини, своєчасний розрахунок з бюджетом та позабюджетними цільовими фондами, надання можливості працюючим заробити гідну зарплату.

Таблиця 1

Природно-ресурсний потенціал Волинської області в розрізі адміністративних районів [5]

Адміністративні райони	Потенціал ресурсів, % від загальнодержавного		
	Лісових	Природних рекреаційних	Сумарний
Володимир-Волинський	0,117	0,049	0,166
Горохівський	0,062	0,078	0,14
Іваничівський	0,045	0,06	0,105
Камінь-Каширський	0,382	0,097	0,479
Ківерцівський	0,374	0,207	0,581
Ковельський	0,165	0,045	0,21
Локачинський	0,07	0,035	0,105
Луцький	0,043	0,133	0,176
Любешівський	0,235	0,062	0,297
Любомльський і Шацький	0,385	0,224	0,609
Маневицький	0,356	0,146	0,502
Ратнівський	0,207	0,08	0,287
Рожищанський	0,057	0,056	0,113
Старовижівський	0,136	0,063	0,199
Турійський	0,115	0,05	0,165
По області	2,749	1,557	4,306

За господарським значенням приватні ліси Волинської області поділяються на дві групи. Такий розподіл заснований на принципах диференційованого використання різноманітних властивостей лісу і визначеної спеціалізації лісового господарства з метою підвищення його ролі у системі господарського комплексу. Поділ лісів на групи за господарським значенням лежить в основі сучасної організації розвитку лісового господарства.

Ліси першої групи займають 110,5 тис. га (16 % лісів державного фонду області). До них відносяться ліси зеленої зони (38,1 тис. га), в тому числі ліси Шацького природного національного парку (12,0 тис. га), особливі ліси і лісові масиви (25,7 тис. га), захисні смуги вздовж залізниць (6,3 тис. га), захисні смуги вздовж автомобільних доріг (8,7 тис. га), охоронні смуги лісів уздовж річок (18,9 тис. га). Ліси першої групи виконують винятково важливу роль у стабілізації й оздоровленні навколишнього середовища, забезпеченні охорони здоров'я населення, створенні сприятливих умов для розвитку сільського господарства, збереженні і збільшенні фауни, флори і т. п. Проведення рубок у лісах цієї групи обмежене і потребує спеціального дозволу місцевої влади та керівних структур Волинського обласного управління лісового господарства [3].

Ліси другої групи займають 592 тис. га (84 % лісів державного лісового фонду області). До них належать експлуатаційні ліси (314,8 тис. га), а також захисні ліси (18,5 тис. га). Лісові масиви другої групи є основою для проведення промислової рубки і господарчого використання деревини у Волинській області.

Найважливішою лісгосподарською проблемою є недосконале та неефективне використання лісового фонду, яке вважається особливо актуальним унаслідок не-

достатньої площі лісів та обмеженими резервами для залучення в лісогосподарське виробництво нових земель [1]. Окрім того, 12,8 тис. га лісових площ (2,7 % лісів державного лісового фонду) уражені хворобами, близько 182,5 тис. га лісів (38 %) перебувають у зоні радіоактивного забруднення. Тобто, близько 40,7 % лісів державного лісового фонду вимагають проведення особливих заходів захисту і збереження. Найважливішим лісогосподарським завданням є раціональне та ефективне використання земель лісового фонду, всіх його ресурсів.

Висновок. На сучасному етапі розвитку території пропонується проведення комплексу заходів з охорони, раціонального використання та збагачення лісових ресурсів державного лісового фонду:

- розгортання лісовідновлювальних робіт;
- реконструкція малоцінних насаджень;
- утворення лісонасаджень з використанням високоякісного селекційного посадкового матеріалу;
- збагачення лісових ресурсів і закладка плантацій лікарських рослин;
- розроблення програми та реалізація системи протипожежних заходів;
- створення дієвої авіаохорони лісів;
- захист лісів від шкідників і хвороб;
- заготівля дикорослої лікарської сировини;
- заготівля харчової продукції лісу;
- раціональне використання відходів лісу;
- рекреаційне використання лісів та догляд за ними.

Таким чином, аналіз сучасного стану лісового фонду та його динаміки, виявлення проблем та обґрунтування схем раціонального використання, збереження та розширеного відтворення лісів в обласному регіоні виступає однією з центральних ланок регіональної соціально-економічної політики і має не лише пізнавальне, а й практичне значення, адже відомості про лісовий фонд і тенденції його розвитку є основою для планування лісокористування та лісовідновлення [1].

Бібліографічні посилання

1. Бондар В. С. Комплексне використання і охорона лісів / В. С. Бондар, Д. А. Телішевський. – К., 1985. – 182с.
2. Генсірук С. А. Ліси – багатство і краса землі / С. А. Генсірук. – К., 1980. – 211 с.
3. Євро регіон Буг: Волинська область / За ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк, 1997. – 448 с.
4. Волинська область (Географічний нарис) / Л. М. Корецький. – К., 1960. – 133 с.
5. Коцан Н. Н. Територіальна організація лісопромислового комплексу Волинської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. геогр. наук / Н. Н. Коцан. – Луцьк, 1994. – 16 с.
6. Павліха Н. В. Оптимізація використання та охорони природних ресурсів: регіональний контекст / Н. В. Павліха, В. А. Голян. – Луцьк, 2002. – 120 с.
7. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – Львів, 1993. – 240 с.
8. Статистичні матеріали Волинського обласного управління лісового господарства. – Луцьк, 2000–2007 рр.

Надійшла до редколегії 12.12.09